

dosegala tudi z negovanjem tipičnega (čeprav nižje stopnje zahtevnosti) branja časopisov, ki se zadovoljuje s količino sprejetih informacij v naslovju, hkrati pa tudi bere z *izbiranjem* besedil na isti strani. Ta način branja podpirajo nadnaslovi. V Delu se sicer še zmeraj uporabljajo predvsem t. i. tehnični nadnaslovi²⁰ njihova vloga pa je nadomestiti tisto količino informativnosti, ki jo izgubi *veliki naslov*, ko je bila v njem poudarjena pridobivalna funkcija. Pridobivalnost v časopisnih naslovih pa seveda je tudi posledica konkurenčnosti, boja za obstanek.

Med izrazito slabe posledice novodobnih sprememb pa spada velik upad skrbnosti pri urejanju časopisnih besedil. V Dnevniku, v Delu pa še posebej, je število pravopisnih in tipkarskih (nekoč tiskarskih) napak naraslo do praga, ko moti gladko branje.

²⁰ To so področni, zemljepisopodročni, feljtonski, tematski in sovisni naslovi. Veliki nadnaslov, ki je izrazito netehničen (domač v Večeru in Dnevniku) se v Delu pojavlja redko. Gl. T. Korošec, Časopisni nadnaslovi v sodobnih slovenskih dnevnikih (tilpoločka razvrstitev). Slavistična revija 38 (1990), 3, 209–219.

MANCA KOŠIR*

Slovenski dnevnik v luči kodeksa novinarjev RS

Mnogi razpravljavci o novinarstvu vidijo temeljno povezavo med svobodo tiska, demokracijo in profesionalnostjo novinarskega dela, ki da je možna le ob zagotovitvi prvih dveh postavk.¹ Ker z uvedbo večstrankarskega sistema v Sloveniji lahko govorimo o demokratizaciji političnega prostora in svobodi tiska, me je zanimal tretji člen v navedeni navezi, se pravi profesionalnost novinarskega sporočanja. To sem preučevala zlasti v dnevnoinformativnem tisku v tem letu, posebej pozorno od 13. do 20. novembra 1993, ko sem brala Delo, Dnevnik, Večer, Slovenske novice, Slovenca in Republiko v luči Kodeksa novinarjev R Slovenije, sprejetega v Gozd-Martuljku 19. 11. 1991. leta.

Branje dnevnega tiska skozi optiko novinarskega kodeksa sem si izbrala zato, ker je uresničevanje njegovih profesionalnih normativov v vsakodnevnih novinarskih besedilih *preverljivo* in za razpravo o položaju slovenskega novinarstva pomembnejše in po mojem mnenju produktivnejše kot navajanje (makro)komunikoloških teoretskih spoznanj o modelih in procesih množičnega komuniciranja. Odkar imamo Slovenci lastno državo, smo namreč intenzivno vključeni od sredine osemdesetih let tako v Združenih državah Amerike kot državah Zahodne Evrope v živahno premišljevanje o tem, ali je novinarstvo *poklic* ali *profesija*. Prav 1991. leta sprejeti kodeks naj bi bil dokaz, da si tudi slovenski novinarji prizadevajo vzpostaviti svoj poklic kot profesijo in tako preseči prejšnje stanje, za katero sta bili značilni transmissijska vloga množičnih občil in partijska »poslušnost« novinarjev družbenopolitičnih delavcev.

* dr. Manca Košir, izred. prof. na FDV

¹ Seznam obsežne literature na to temo glej npr. v Weischenberg, Siegfried (1992): *Journalistik*, Opladen: Westdeutscher Verlag. Za zdajšnje slovenske novinarske razmere pa je priporočljivo branje prispevka Johna O'Neilla *Journalism in the market place* v Belsey, Andrew in Chadwick, Ruth (ur.) (1992): *Ethical Issues in Journalism and the Media*, London in New York: Routledge).

Kodeks novinarjev Republike Slovenije je, če odštejemo njegove »smernice«, kratek in jedrnat, kar ga dela izrazito drugačnega od prejšnjega dolgovznega in s patriotskimi, marksističnimi, samoupravnimi in drugimi publicami »vladajočega delavskega razreda« preobloženega Kodeksa novinarjev Jugoslavije.² Slovenski kodeks je narejen po modelu komunikacijsko najbolj razvitih držav, podoben predvsem nemškemu kodeksu o tisku (Pressekodex).³ Sestoji iz 12 členov in 19 smernic. Ugotovitve o skladanju novinarskih besedil s kodeksom bom navajala po *členih*, povzetih v celoti ali deloma glede na možnost preverljivosti v konkretnih novinarskih sporočilih.

Člen 1. Novinarjeva temeljna obveznost je *resnično* in neponarejeno obveščanje javnosti. (Vse podčrtave so moje.)

Novinar poroča kot očitavec ali na podlagi *dejstev* in dokazil *znanega porekla*.

Komentar: Beseda *resnično* (točno, verodostojno) je zapisana na prvem mestu novinarskih kodeksov, saj opredeljuje *naravo* novinarskega sporočanja, to, po čemer novinarski diskurz je, kar je. Prav po *resničnosti* povedanega se ta diskurz ločuje od umetniškega, ki je tudi prisoten v množičnih občilih (v tisku kot roman v nadaljevanju, kratka zgodba, vinjeta, pesem). Od znanstvenih ali reklamnih besedil, ki tudi »resnično« obveščajo v množičnih občilih, se novinarska sporočila razlikujejo po prisotnosti njihovih avtorjev na kraju dogajanja (»očitavci«) oziroma navajanju dokazil »znanega porekla«. Novinarska konvencija predpostavlja, da naslovnik pozna oz. lahko prepozna in preveri »poreklo«, ker se novinarski diskurz dogaja v *skupnem referencialnem univerzumu* sporočevalca in naslovnika, kot sem zapisala⁴ v definiciji novinarskega besedila, ki jo gre zaradi razumevanja te razprave navesti: »Časopisno novinarsko besedilo je po intenciji enopomenska pisna jezikovna in grafična celota v množičnokomunikacijskem dejanju, katere funkcija je ažurno sporočanje o aktualnih dogodkih (pojavih) družbeno konstruirane stvarnosti tako, kakor so se ti dogodki zgodili v okviru kolektivnih mehanizmov percepcije, z določitvijo kraja, časa in nosilca(cev) dogajanja, ki morajo pripadati skupnemu referencialnemu univerzumu sporočevalca in naslovnika.«

Prvi člen kodeksa slovenskih novinarjev potemtakem terja navajanje dejstev, ki jih je novinar sam slišal oz. videl, oz. dokazil takega porekla, ki je bralcu znano, dostopno, preverljivo. Pri branju znanstvenih besedil naslovnik zaupa *kompetenci avtorja*, njegovih dokazil in referenc sam ne more preverjati. Pri novinarskem besedilu pa naj bi bralec zaupal *kompetentnosti virov informacij*. Bralcu kompetentnost zagotavlja prav znano poreklo vira, ki ga naslovnik pozna (uradni viri informacij) oziroma spozna (drugi viri informacij, ki jih novinar z navedbami identifikacijskih znakov naredi prepoznavne: ime, priimek, starost, poklic, naslov, delovno mesto itd.). Resnično obveščanje potemtakem predpostavlja, da se navedeno sklada z dogodenim, s stvarnostjo, o kateri sporočajo dejstva in dokazila preverljivega vira informacij v osebi novinarja, uradnega vira ali drugega, za prepoznavo z zadostnimi referencami opisanega informatorja. To pravilo, ki je v izjemnih primerih lahko kršeno

² O tem, kako smo ga hoteli te preobloženosti »rešiti« prav slovenski novinarji, glej blok z naslovom *Etika javne besede* in poročila s posvetovanja o novinarski etiki v Teoriji in praksi, št. 5, 1988, str. 607 do str. 655).

³ Glej v Deutscher Presserat, Tragerverein (iz.): Schwarz Weis Buch. Spruchpraxis des Deutschen Presserats, Bonn, August 1990, str. 293–295.

⁴ Glej poglavje *Novinarsko besedilo* v Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 16–23)

(zaščita vira informacij), z resničnostjo narekuje *točnost* podatkov, ki jih novinar navaja.

Oglejmo si primer, dovolj tipičen, da z njim ponazorimo odnos do temeljne obveznosti novinarjeve profesionalnosti.

Primer. V četrtek, 18. novembra, so vsi dnevnikarji na prvih straneh poročali o izvolitvi generalnega direktorja RTV Slovenija. Da je bil na to funkcijo izvoljen Žarko Petan, po navedbah novinarjev – očitno s Sveta RTV v vseh šestih časnikih, ni dvoma. Ni pa moč izvedeti, kolikšno število glasov je Petan dobil, saj novinarji o tej zadevi navajajo *različne* (sic!) podatke. Delo na drugi strani pod naslovom *Le ura slovenskega programa je sporna* poroča, da »so člani z večino glasov za generalnega direktorja RTV Slovenije potrdili Žarka Petana«. Dnevnik na tretji strani pod naslovom *Žarko Petan izvoljen za generalnega direktorja RTV Slovenije* piše: »Od 25 članov Sveta je Petan dobil 19 glasov.« Na tretji strani *Večera* pod naslovom *Žarko Petan direktor RTV? nepodpisani* poročevalec navaja: »od 25 članov sveta jih je glasovalo 19. Pet jih je obkrožilo ime kandidata Vena Tauferja, ena glasovnica je bila neveljavna, Petan pa je s trinajstimi glasovi dobil zahtevano število glasov večine članov sveta.« Slovenske novice so novico o Petanovi izvolitvi objavile na naslovni strani. Naslov: *Televizija z glavo*, podnaslov: *Svet RTV je z 18 glasovi izmed 25 izvolil Žarka Petana za generalnega direktorja*. D. P. je novico o izvolitvi pospremila z zadnjim odstavkom: »Zagotovo bodo občudovalci slovenske nacionalne televizije še raje posedali pred zasloni, če bo Petan v svojo novo hišo vnesel vsaj nekaj duhovitosti, kakršno premorejo njegovi aforizmi.« Tudi Republika je novico o Petanovi izvolitvi plasirala na svoji naslovnici pod naslovom *Žarko Petan za krmilom RTV hiše*. Podatkov o številu glasov ni navedla. Zapisal pa jih je še Slovenec, tudi na naslovni strani. Pod naslovom *Direktor RTVS je Žarko Petan* navaja: »Svet RTVS je včeraj vendarle izvolil novega generalnega direktorja RTV Slovenije. S 13 glasovi se je odločil za pisatelja in režiserja Žarka Petana (...) Petanov protikandidat Veno Taufer je dobil 5 glasov.«

Ta primer netočnega navajanja dejstev v sodobnem slovenskem tisku ni osamljen. Kršitev resničnosti/točnosti je preveč, posebej pri navajanju številčnih podatkov. Mnoga besedila kažejo, da novinarji ne znajo brati statističnih podatkov, računati z odstotki, prevajati merskih enot v pri nas priznan sistem itd. Izjemno pogosto je pisanje v stilu »cene so se enkrat podražile, enkrat več je tega, enkrat manj onega«, čeprav zagotovo vsaj novinar ve, da je enkrat ena (samo) ena. Imena nosilcev dogajanj so večkrat napisana napačno, tudi njihovi nazivi in funkcije. *Čas dogajanja*, ki je v definiciji novinarskega diskurza zajet kot njegova temeljna značilnost, je mnogokrat izpuščen. Slovensko dnevno-informativni tisk nima enotnega standarda navajanja *kraja in časa* na začetku prvega odstavka (ki je praviloma »lead« ali vodilo) besedila vestičarske in poročevalske vrste. Oboje: *Ljubljana, 19. novembra* – najpopolneje navaja Delo. Tega standarda ne upoštevata njegovo športno in kulturno uredništvo. Dnevnik začenja odstavek z navedbo kratic avtorja in nadaljuje s krajem in časom: (ab) *Ljubljana, 19.* –. Večer ne zapisuje niti kraja niti datuma (sic!). Slovenske novice kraj in datum: *Ljubljana, 19. novembra* navajajo v glavi sporočila, na primer: naslov: *Orožje v Mariboru še ni kriminal*, pod njim *Ljubljana, 19. novembra*, nato začetek prvega odstavka: »Bo zdaj trda predla vsem vpletenim v tako imenovano orožarsko afero?« Slovenec v začetku odstavka zapiše samo kraj brez časa: *Ljubljana* –. Kulturna redakcija tega standarda ne upošteva. Enako navaja samo kraj Republika, le da z velikimi pisanimi črkami: LJUBLJANA –.

Posebej problematično je kršenje novinarskega kodeksa v primeru, ko avtor vira ne navaja. Resničnost navedenih »dejevstev in dokazil« je grobo kršena zlasti pri tako imenovanem *raziskovalnem novinarstvu*, ki ga posebej goji in se z njim ponajša Delo. Preden navedem primer iz proučevanega gradiva, kratek ekskurz o »raziskovalnem novinarstvu«.

Pojem »raziskovalno novinarstvo« se je na Slovenskem uveljavil v časih, ko je Mladina konec osemdesetih let začela sistematično uveljavljati drugačno novinarsko sporočanje, ki se ni (več) prvenstveno naslanjalo na uradne vire informacij, temveč je »razkrinkavalo« (»muckraking«) nepravilnosti političnih, vojaških in gospodarskih centrov moči s pomočjo lastnih virov informacij.⁵ Na Slovenskem se je uveljavilo »raziskovalno novinarstvo« kot pojem, preveden iz angleške besede *investigative*.⁶ Gre za neustrezno poimenovanje, saj novinar tako kot detektiv primer preiskuje in ne raziskuje (research), kar počne znanstvenik. Ustrezno poimenovanje je potemtakem *preiskovalno novinarstvo*, kot ugotavlja Šuen, ki to vrsto sporočanja definira takole:⁷ Preiskovalno novinarstvo je posebna vrsta novinarskega sporočanja, za katero je značilno:

- da razkriva dejstva, ki jih posamezniki ali inštitucije želijo prikriti,
- da so ta dejstva za družbo relativno velikega pomena,
- da novinar med preiskavo uporablja posebne tehnike in metode.

Primeri, ki so jih množična občila v 1993. letu deklarirala kot »raziskovalno novinarstvo«: afere Hit, Vis, Orožje, Smelt, so se zgodili s pomočjo *uradnih virov* informacij (služba družbenega knjigovodstva, politični funkcionarji) in ne zavestne načrtne preiskave. Novinarji so sporočali na način, ki je prej odvrčal, kot pa usmerjal k »za družbo pomembnim dejstvom«, saj so zgodbe konstruirali s komentarji in interpretacijami manj pomembnih ali nebitvenih in neresničnih trditev (predvsem uradnih virov ali »rekla kazala« izvorov informacij). Tako spisane zgodbe javnosti prej zamegljujejo, kot jasniijo pogled/pregled in sprožajo pri naslovnikih psihične mehanizme zasičenosti. Zaradi neustreznega sporočanja slovenske »raziskovalne zgodbe« postajajo aferaštvo, ki je samo sebi namen in ne služi interesom *javnosti*. Tej se dogaja podobno kot materi, ki se naveliča otrokovega kričanja za vsako malenkost in potem ne sliši več, ko otrok zakriči zaradi resnične nevarnosti.

Naj zdaj v luči prvega člana Kodeksa novinarjev RS pregledam besedilo, ki ga Delo, ponedeljek, 15. novembra 1993, na prvi strani v okviru in na modri podlagi najavlja z nadnaslovom Nova raziskovalna tema: in naslovom *Kdo kupuje Slovenijo?* Podpisani C. R. v najavi piše, da gre za »dokumentirano pripoved«, za »novo veliko raziskovalno temo Delovih novinarjev«, ki govori »o kupovanju slovenskega premoženja (. . .) z denarjem, ki je na različne načine odtekal na tuje, da bi zdaj oplemeniten v Sloveniji rabil za nastajanje novih centrov finančne moči«. Na tretji strani namestnik direktorja, glavnega in odgovornega urednika Dela Danilo Slivnik v okviru in poševnih črkah, oboje značilno za Delove komentarje, piše, da so zgodbo »sestavljali sami iz številnih podatkov, ki smo jih potrpežljivo zbirali nekaj mesecev, mnogi pa so prišli tudi od informatorjev«. Odločili so se, piše Slivnik, da

⁵ O tem glej diplomsko delo Matjaža Šuena *Preiskovalno novinarstvo*, Ljubljana: FSPN 1991).

⁶ *Investigative Reporting* je naslov znanega in razširjenega dela Davida Andersona in Petra Benjaminsona, ki je že večkrat ponatisnjeno, npr. pri Indiana University Press 1976. leta, enako je svoj priročnik naslovil Curtis MacDougall. Tudi ta je doživel že več ponatisov, npr. pri MacMillan Publishing 1977. leta. Deset let kasneje so Nemci izdali priročnik, delan po ameriškem vzorcu in opremljen s primeri iz sodobnega nemškega tiska. Glej Galle, Michael (1987), *Recherchieren – Ein Handbuch für Journalisten*, München: Verlag Olschlagler).

⁷ Cit. delo, str. 5.

z »odkritji seznanimo javnost. Zavedamo se tudi, da je kot velika raziskovalna novinarska tema to neponovljiva zgodba, kajti poslej bodo povsod še bolj pazili na dokumente in informacije.« Pisec se že vnaprej ogradi od reakcij: »Objavi bodo seveda spet sledile različne reakcije, bržčas tudi takšne, pa saj to ni »nič takšnega«... Mi jih zavračamo, ker mislimo, da je Slovenija premajhna, da bi bila lahko plen nekaj velikih korporacij in enega ali dveh finančnih lobijev.« Igor Guzelj pod naslovom Safti s kapitalom in zvezami poskuša obvladati slovenski gospodarski prostor, navaja številne firme in posameznike v zvezah in navezah, skozi katere se bralec ne more prebiti. Kdo, kaj, s kakšnimi deleži, s kakšnimi nameni... Guzelj kot vire informacij (da bi jih zaščitil?) navaja: *slišati je, kolikor nam je znano, Delo je slišalo*. Sestavni del Guzeljevega besedila je še besedilo v okviru z naslovom Honorarni pošiljatelji informacij, ki se začenja z ugotovitvijo: »Del novodobne slovenske stvarnosti je gotovo prostodušno razsipanje z zaupnimi podatki«, in vinjeta Inside the Company. Besedilo se nadaljuje in konča naslednji dan pod naslovom Krog zaveznikov korporacije Safti sega visoko v državne ustanove. Nadaljuje z gostim navajanjem podjetij in posameznikov, njihovih zvez, deležev in namenov, ki jih imajo pri »kupovanju Slovenije«. Ponovi se vinjeta prejšnjega dne in v okviru podbesedilo z naslovom Ustrezni in neustrezni direktorji. Isti dan se že pojavi prvo »pojasnilo«, naslednje dni pa jih je vse več, ki demantirajo Delovo pisanje in protestirajo zaradi napačnih ali netočnih podatkov. »Popravki« kažejo, da je bil mnogokrat kršen prvi člen kodeksa o resničnosti kot »novinarjevi temeljni obveznosti«.

To kršenje je bilo jasno v tolikšni meri, da je teden dni po objavi »nove raziskovalne teme: Kdo kupuje Slovenijo?« Igor Guzelj na tretji strani Dela objavil besedilo z naslovom Ne gre le za fenomen preluknjanega lonca in podnaslovom Zaupni poslovni podatki iz državnih ustanov ne odteka iz malomarnosti, temveč »usmerjeno«. V besedilu, ki je strukturirano kot *poročilo* (ta žanr terja prisotnost novinarja pri dogajanju, o katerem sporoča), čeprav predmet upovedovanja ni razviden kot dogodek/dogajanje, v vodilu beremo: LJUBLJANA, 22. novembra – Slab teden po objavi sestavka »Kdo kupuje Slovenijo?« so pri roki prvi otipljivi dokazi, da sta politika in osveščeni del javnosti zelo jasno doumela srž problema, na katerega je naš časopis skušal opozoriti: iz oblastnih inštitucij, ki že zaradi svojega poslanstva razpolagajo z najbolj zaupnimi poslovnimi informacijami o posameznih podjetjih, te informacije nenadzorovano odteka. Kot vsa Delova vodila *informativnih žanrov* je tudi to natisnjeno s krepkim tiskom. Besedilo, iz katerega niso razvidni ne dogodek, ne kraj in čas dogajanja, naveden je en »nosilec dogajanja« (poslanska skupina Socialdemokratske stranke, ki je (vir informacije ni jasen) v pismu predsedniku vlade izrazila globoko zaskrbljenost in pričakovanje, da bo vlada preverila navedbe), ni novinarsko besedilo po definiciji. Gre za očitno manipulacijo novinarskega žanra, poročilo v katerem je oblikovana želja uredništva, kot jo zapisuje novinar na koncu besedila: »Upamo in želimo si preobrata v liberalističnem norenju, ki vpije po postavitvi vsaj kake patrulje, vsaj kakega omejitvenega zakona in vsaj skromne »stop table«, onkraj katere bo spuščena rampa nazorno opozarjala, da imata brezobzirnost in podjetniški pohlep svoje meje.«

Opisana želja se sklada z nadzorno funkcijo novinarstva, ki jo udejanja prav preiskovalno novinarstvo. Toda v profesionalno razvitejših tujih občilih »psi čuvaji« (watchdogs) ne lajajo tako nelogično, ne grizejo s tolikimi informacijsko praznimi povedmi, ne uporabljajo zaznamovanega čustvenega besedja in pri upovedovanju sledijo profesionalnim pravilom: KAJ, KDO, KDAJ, KJE. Iz besedil je razvidna intencija sporočevalca, ki je ubesedena praviloma na tak način, da niso

možne različne interpretacije novinarskih besedil in je odgovor, ZAKAJ je kaj napisano, naslovniku iz besedila razviden. Viri informacij so praviloma navedeni tako, da naslovnik zmore identificirati njihovo poreklo.

Člen 2: Informacije v sliki in besedi, namenjene objavi, je dolžan novinar *skrbno preveriti*.

komentar: Slovenski novinarji se radi izgovarjajo, da odgovarjajo za svoja vprašanja, odgovori, ki jih dajejo viri informacij, pa niso njihova stvar, češ, kam bi pa prišli, če bi vse informacije *preverjali*. Samo v žanrih pogovorne vrste: dialogizirano poročilo, intervju, izjava, anketa, okrogla miza konvencija novinarja odvezujejo od preverjanja informacij, ki jih izjavlja sogovornik. Ti žanri so namreč informacija o tem, kaj je vprašani govorec povedal. V drugih tipih novinarskega diskurza (člankih, »raziskovalnih zgodbah«) pa mora novinar po profesionalni dolžnosti preverjati informacije. Eden od načinov je navajanje *več različnih virov informacij*, ki govorijo o *istem dejstvu*. Navedena primera izvolitve Petana za generalnega direktorja TVS in zgodbe Kdo kupuje Slovenijo sta za dnevnoinformativni tisk paradigmatična vzorca kršitve 2. člena novinarskega kodeksa.

Člen 3: Novinar je dolžan ločiti informacijo in komentar. *Razvidna mora biti razlika med poročilom o dejstvih in komentarjem*.

Proučevano gradivo v 1993. letu kaže, da slovenski novinarji to pomembno pravilo *kršijo iz dneva v dan*. Primeri kršitve so dosegljivi vsak dan v tisku in jih ni treba posebej navajati. Že iz branja prepisanih odlomkov besedila Kdo kupuje Slovenijo iz Dela se pokaže brisanje razlike med poročilom in komentarjem. Enake vrste je ista »raziskovalna zgodba«, ki so jo tudi 15., 16. in še 17. novembra izpod peresa Jožeta Biščaka objavile Slovenske novice. To, kar se obveščnemu bralcu zdi sporno (odtok slovenskega kapitala čez mejo, mehanizmi, ki ta odlok še danes omogočajo, itd.), se Biščaku po dolgovoznem in gostobesednem naštevanju kdo, kaj, s kom ima kakšen delež, ne zdi sporno. Rojevanje prihodnjih velikih korporacij v Sloveniji samo po sebi ni nič spornega, piše novinar, »če ne bi želela imeti na določenih področjih monopola, na drugih pa spet prednosti pred tekmeči, ki bi bila dosežena s pomočjo informacij donedavnega državnega uradnika oziroma strokovnjaka.« Problem je torej *v želji*. Z željami pa se novinarski diskurz praviloma ne ukvarja, saj jih je težko dokazati s podatki in te hkrati še skrbno preveriti. Ostane le komentiranje, ki se dela, da poroča o dejstvih, in s to igro krši za kredibilnost množičnih občil izjemno pomemben 3. člen.

Člen 4: Informacijo ali trditev, za katero se izkaže, da je napačna, mora novinar, ki jo je objavil – ali njegovo uredništvo – nemudoma in na svojo pobudo ter v primerni obliki popraviti.

Tovrstnih popravkov v slovenskih dnevnikih nisem zasledila. Opazila sem nekaj opravičil uredništev in avtorjev zaradi navajanja napačnega imena ali drugih identifikacijskih referenc. Novinarjevih in uredniških popravkov, ki bi sledili napačnim navedbam v smislu zgodbe Kdo kupuje Slovenijo, nisem našla.

Člen 5: V nasprotju s kodeksom je uporaba nezakonitih in nepoštenih sredstev pri zbiranju informacij, dokaznih gradiv in slik.

Sumim, da je šlo pri objavi dosjejev v občilih kot pri večini primerov »raziskovalnega novinarstva« (tudi obeh navedenih o kupovanju Slovenije) za uporabo nezakonitih in nepoštenih sredstev pri zbiranju informacij. Moj sum potrjuje tudi navedeno besedilo Ne gre le za fenomen preluknjanih loncev.

Člen 6: Novinar je dolžan spoštovati zaupnost, ki jo je zahteval informacijski vir. Novinar spoštuje poslovno skrivnost (...).

Navedeni primeri in še vrsta drugih kažejo, da podpisani novinarji ne spoštuje-

jo poslovnih skrivnosti. Koliko spoštujejo zaupnost (off the record) virov informacij, po besedilih ne morem sklepati.

Člen 7: Nezdržljivo z novinarskim kodeksom je akviziterstvo, sprejemanje podkupnine ali objavljane informacij v korist zunanjega naročnika.

Razpoznavna sporočila in oglasi morajo biti nedvoumno in razpoznavno ločeni od novinarskih sporočil.

Vrsta besedil, ki igra pravila novinarskega sporočanja, se izkaže vprašljiva, saj zahtevana razlika med reklamnim in novinarskim sporočilom ni jasna. Tovrstna zadrega se pojavlja predvsem pri branju avtomobilskih rubrik, *Svet vozil v Dnevniku, Na kolesih v Večeru, Avtomobilizem v Slovencu, Svet v gibanju v Slovenskih novicah*. Tudi prispevki članov Moped showa (Tof, Simona Vodopivec) v Dnevniku kljub upoštevanju žanrskih pravil za določen tip novinarskega diskurza kontekstualno pomenijo reklamno besedilo. Enako velja za mnoge prispevke zlasti na lokalnih straneh, ko obveščajo o odprtju novih lokalov in o drugih vrstah ponudb.

Primer: Dnevnik, 20. novembra 1993, 7. stran, naslovljena z Ljubljana. V okviru je na spodnji polovici gornje polovice strani fotografija lokala (Foto: Rafael Marn), ob njej pa krepko natisnjeno besedilo z naslovom Dnevni bar – nočni klub. (ro)LJUBLJANA, 20. – V središču mesta, na Nazorjevi 6, bo 1. decembra 1993 podjetje Tomico – Inn odprlo nov, sodobno urejen lokal, ki so ga lastniki opisali kot dnevni bar – nočni klub, poimenovali pa Eldorado. V njem bo prostora za okoli tristo gostov, poleg pijač in prigrizkov *boste lahko uživali tudi v pestrem programu* (podčrtala M. K.). Eldorado je namenjen vsem, saj (. . .). lastniki obljublajo, da bodo cene konkurenčne.

Ne poznam primera, da bi bil novinar izključen iz novinarskega društva ali da bi ga obravnavalo častno razsodišče zato, ker se ukvarja z akviziterstvom ali objavlja informacije v korist zunanjih naročnikov. Sem pa pri dolgoletnem proučevanju slovenskega tiska opazila vrsto primerov, ki bi jih bilo treba obravnavati prav v luči tega člena, ki so ga kršili.

Člen 8: Novinar varuje *človekovo osebnost in njegovo intimo* pred neupravičenim in senzacionalističnim razkrivanjem v javnosti. Posebno je pozoren, ko poroča o nesrečah, družinskih tragedijah, boleznih, otrocih in mladoletnikih.

Kadar obvešča s področja pravosodja, upošteva, da ni nihče kriv, dokler ni pravomočno obsojen.

V novodobnem slovenskem aferškem novinarstvu pisci ne čakajo pravosodnih sodb, temveč sproti delajo krivce, ki so v konstrukciji »raziskovalne zgodbe« lahko junaki prav po tem in zato, ker so krivi.

Ker novinarji ne zmorejo z ustreznimi dokazili pokazati krivde krivih, »psi lajajo, karavana pa gre dalje«.⁸

Posebej veliko kršitev je na področjih, za katera ta člen zahteva »posebno pozornost«. Poročanje o nesrečah je v slovenskih črnih kronikah pogosto v nasprotju z zahtevo po varovanju človekove nedotakljivosti in dostojanstva. Primeri so dosegljivi vsak dan v vseh dnevnikih. Naj omenim samo enega iz proučevanega tedna iz Slovenskih novic, za katerega je kršitev 8. člena kodeksa novinarjev posebej značilna. Obravnava namreč družinsko tragedijo, nosilec dogajanja pa je otrok. Pod nadnaslovom Petošolec Blaž žrtev športnega dneva in naslovom Utonil v bazenu – avtor Vojko Zakrajšek brez dokazil navaja bralce na sklep, da je za Blaževu utopitev v bazenu kriva malomarnost šole in učiteljev. Na

⁸ Glej celostranski Smeltov oglas s tem sporočilom v Delu, 24. novembra 1993, in serijo Hitovih oglasov v drugi polovici 93. leta, tudi v Delu.

argument šole, da so bili ob bazenu le trije varuhi, ker so taki pač normativi, novinar vzklika: »K vragu norme. Ko gre za nevarnejše dejavnosti, kar plavanje nedvomno je, je treba delati po pameti, ne po normativih, (. . .) Odgovornost se ne more nehati pri premevanju števil. Otroci so vendar živa bitja, ki zahtevajo pozornost, varstvo in zgled.« S tovrstnimi »splošnimi mesti« in ugotovitvami, ki veljajo za obravnavo katerega koli medčloveškega odnosa, novinar vnaprej obtoži za utopitev šolo, ne da bi za to imel dokaze. Zgodbo silno prizadete družine, ki zaradi svoje stiske »s pivško šolo nočejo imeti več stikov«, kot piše novinar, avtor sestavi tako, da javnosti *sugerira* odgovor, ki ga ustrezne službe še niso dale. Tendenciozno novinarstvo, ki postaja v sodobnem slovenskem novinarstvu prej pravilo kot izjema.

Člen 9: Objavljanje neutemeljenih obtožb, napadov, laži, razžalitev in klevet je v nasprotju z novinarskim kodeksom.

Kršitev tega člena je slovenska novinarska vsakdanjost. Ne samo zato ker je objavlanje obtožb in napadov privlačno za kupce časopisov, temveč tudi zato ker je navajati to, kar že tako »pravijo drugi«, na primer poslanci in strankarski prvaki, *lažje* in *hitreje* kot ukvarjanje z resnim profesionalnim novinarskim delom. Izgovarjanje v stilu: »To je rekel ta in ta, ni moja stvar, če tako govori«, ki ga novinarji radi uporabljajo, sodi k njihovi neprofesionalnosti in vprašljivi etični drži. Novinar ni *dolžan* objaviti hujskaških besed, čeprav jih je izrekel sam predsednik ali minister. Tovrstno objavlanje je v nasprotju z novinarskim kodeksom, kot jasno zapisuje njegov 9. člen.

Člen 10: Nezdržljiva s kodeksom je diskriminacija na podlagi spola, pripadnosti etnični, verski, socialni ali narodni skupini, žalitev verskih čustev in običajev, vojno hujskaštvo ter netenje mednacionalnih trenj.

Natančno branje prispevkov o slovensko – hrvaških odnosih, o problematiki neslovenskih državljanov in beguncev bi zagotovo pokazalo, da je ponekod kršen tudi ta člen. Ne zaradi obravnave posamezne tematike, temveč zaradi *načina*, kako je določen problem upovedan. Reflektirano pisanje (Slave Partlič v Delu, na primer) o sporu v Razkrižju je pokazalo na netenja trenj prav prek množičnih občil, ki so kršila 10. člen novinarskega kodeksa.

Člen 11: Novinar ima pravico podpisovati svoje prispevke.

Zlasti v Dnevniku sem opazila v vsaki številki vrsto nepodpisanih novinarskih besedil, predvsem pri kompilacijah tujih besedil pa so tudi v drugih dnevnikih. Menim, da v večini primerov ne gre za kršitev 11. člena, temveč za malomarnosti urednikov, pa tudi za »beg« pred plačevanjem avtorskih pravic tujim časopisom, iz katerih so besedila prevedena in povzeta. Zlasti slovenski revijalni tisk, v katerem je Lady primer prevedenega tujega tiska in ne slovenskega novinarstva, goji piratstvo, ki ni v skladu z v razvitem svetu uveljavljenimi pravili o avtorskih pravicah.

Člen 12: Novinar se je v duhu kodeksa dolžan odzvati vabilu na razpravo častnega rzsodišča in spoštovati njegove rzsodbe.

Koliko novinarji uresničujejo ta člen, ni moč ugotoviti iz pregleda novinarskih besedil. Treba pa bi bilo posvetiti posebno pozornost obravnavi častnega rzsodišča, njegovega (ne)dela in odzivov nanj, saj bi osvetlitev teh razmerij tudi kazala na stopnjo (ne)profesionalnosti slovenskega novinarstva.⁹

To besedilo se je ukvarjalo izključno z branjem slovenskega dnevnoinformativ-

⁹ O tem, kaj dela poklic za profesijo in v tem okviru premislek o novinarstvu kot dejavnosti med poklicem in profesijo glej Kunczik, Michael (1988), *Journalism als Beruf*, Köln, Wien: Bohlau Verlag, zlasti poglavje *Journalismus als Profession*, od str. 18–56).

nega tiska v luči Kodeksa novinarjev RS, da bi pokazalo *vidno*, v katerem pa se skriva mnogo *nevidnega*, predvsem vprašanje komercializacije slovenskega tiska in vloge, ki jo ta danes opravlja.

Čas je, da začnemo o novinarstvu razmišljati pri njegovem korenu: za koga je in komu je odgovorno. Čeprav hitra in ne dovolj natančna analiza letošnjega dnevnikega tiska kaže, da so novinarji v pre mnogih primerih pozabili, na kar opozarjajo tudi številni tuji proučevalci novinarstva, med njimi pogosto etik John C. Merrill: »Journalism is a social activity, not a private activity«. ¹⁰ Kot socialna dejavnost z izjemnim družbenim pomenom novinarji ne potrebujejo samo dobrega kodeksa, temveč tudi sankcije, ki bodo njegove kršitve kaznovale in mehanizme, ki bodo te sankcije uresničevali. Predvsem pa veliko *znanja* o tem, KAJ sporočajo, in poznavanja pravil, KAKO to delati, povezanega z *osebno odgovornostjo* za sporočeno. Družbenega političnoekonomskega okvira, ki bi to zagotavljal, Slovenija nima. Prav *njegov manko* se kaže v *vidnem*, o katerem je spregovorilo to besedilo.

¹⁰ Merrill, John C. (1989), *The Dialectic in Journalism. Toward a Responsible use of Press Freedom*, Baton Rouge, London: Louisiana state University Press, str. 242).

MARJAN SEDMAK*

Medijska zakonodaja

Pluralizacija medijev in avtonomnost časnikarjev

Zasuk k parlamentarni večstrankarski demokraciji odseva tudi v prizadevanjih za nadnacionalno standardizacijo pravil, ki naj bi urejala medijski prostor. Korenine tega procesa segajo v drugo polovico sedemdesetih let, ko je Konferenca o evropski varnosti in sodelovanju v Helsinkih sprejela tudi nekatera priporočila v prid človekovim pravicam. Šlo je, kot se je zdelo tisti hip, bolj za optiko, ki naj bi zahodnim udeleženkam olajšala soočanje s kritiki, ki so grajali koncesije iz tako imenovane prve helsinške košarice ter še zlasti dejstvo, da je prvo srečanje KVSE s priznanjem dokončnosti evropskih meja posredno potrdilo tudi dokončnost delitve interesnih sfer na stari celine. Ta politična koncesija je bila pogoj za oblikovanje mehanizmov za gospodarsko sodelovanje (druga košarica). Za tretjo košarico, ki je vsebovala človekove pravice, se je tako spočetka zdelo, da so jo v dokumente KVSE vključili bolj zato, da bi z njo zaprli usta tistim kritikom na Vzhodu in Zahodu, ki so v koncesijah iz prve in druge košarice videli nedopustno utrjevanje totalitarnih sistemov v Vzhodni Evropi in utrjevanje sovjetskega vpliva nad njo. Ta ocena je bila, kot je zdaj na dlani, zgrešena in že v začetku osedesetih let (zlasti na Poljskem) je prav tretja košarica veliko prispevala k nastajanju najprej od enopartijskega sistema neodvisnih civilnih gibanj in kasneje tudi avtonomnih političnih subjektov.

Kar zadeva področje, ki je predmet pričujočega zapisa, je bil začetek skromen. Sklepna listina helsinškega srečanja KVSE je z zelo zadržano formulacijo pozivala

* Marjan Sedmak, urednik in publicist.